

III. Вдосконалення правового регулювання перегляду судових рішень

DOI: 10.33498/opus-2019-09-117

Василь Гор

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України,
завідувач кафедри
кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка
(Львів, Україна)
kruminalproces@gmail.com

Назар Бобечко

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри
кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка
(Львів, Україна)
kruminalproces@gmail.com

УДК 343.157; 343.158

МОТИВОВАНИСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ З ПИТАНЬ ПЕРЕДАЧІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА РОЗГЛЯД ОБ'ЄДНОНОЇ ТА ВЕЛИКОЇ ПАЛАТ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ЗА НАСЛІДКАМИ КАСАЦІЙНОГО РОЗГЛЯДУ

АНОТАЦІЯ. Одним зі способів забезпечення єдності та сталості судової практики у кримінальному провадженні є передача справи на розгляд об'єднаної та Великої палат Верховного Суду. У цьому контексті потребує ґрунтовного наукового дослідження та осмислення практика Верховного Суду з моменту останньої новелізації глави 34 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України).

Метою статті є дослідження мотивованості ухвал колегій судових палат Касаційного кримінального суду з питань передачі кримінального провадження на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду та Великої Палати Верховного Суду, а також судових рішень об'єднаної та Великої палат Верховного Суду за наслідками касаційного розгляду.

© Василь Гор, Назар Бобечко, 2019

Верховний Суд не роз'яснив суть категорій “подібні правовідносини” та “виключна правова проблема”, що значно ускладнює виконання ним завдання щодо забезпечення єдності та сталості судової практики. Більшість ухвал про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду та постанов Великої Палати Верховного Суду за наслідками касаційного розгляду містять часткову мотивацію. Часткова мотивованість ухвал колегій судів судових палат Касаційного кримінального суду про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду проявляється у тому, що у них не завжди наведено достатньо переконливих аргументів для обґрунтування наявності підстави для прийняття цього рішення. Часткова релевантність аргументів в ухвалях колегій судових палат Касаційного кримінального суду про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду полягає у тому, що в мотивувальній частині деяких із цих судових рішень поряд із належними засобами аргументації використовуються тези, що не стосуються правової ситуації, яка розглядається судом касаційної інстанції. Часткова мотивованість постанов Великої Палати Верховного Суду виражається у тому, що, визнаючи сам факт існування складних теоретико-прикладних питань, які потребують вирішення на рівні об'єднаної та Великої палат Верховного Суду, у судовому рішенні за наслідками касаційного розгляду формулюється правова позиція щодо розв'язання лише одного з них. Натомість інше питання не вирішується.

Загалом рівень мотивованості рішень Верховного Суду з підстав передачі кримінального провадження на розгляд об'єднаної та Великої палат є достатньо високим, однак в окремих аспектах його доцільно удосконалити. Великій Палаті Верховного Суду належить роз'яснити суть категорій “подібні правовідносини” та “виключна правова проблема”. В ухвалях колегій судів судових палат Касаційного кримінального суду про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду варто наводити переконливіші аргументи для обґрунтування наявності підстави для прийняття цього рішення, а у їх мотивувальній частині використовувати тільки релевантні засоби аргументації. Колегіям судів судових палат Касаційного кримінального суду перед прийняттям рішення про передачу кримінального провадження на розгляд об'єднаної палати цього суду слід перевіряти наявність уже сформульованого висновку Великої Палати Верховного Суду з подібної правової ситуації. Великій Палаті Верховного Суду у постановках за наслідками касаційного розгляду доцільно формулювати правову позицію з усіх складних теоретико-прикладних питань, що потребують вирішення на рівні об'єднаної та Великої палат Верховного Суду, використовуючи власні доводи на її підтвердження.

Ключові слова: передача кримінального провадження; подібні правовідносини; виключна правова проблема; Велика Палата Верховного Суду; об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

У Кримінальному процесуальному кодексі України (статті 434¹, 434², далі – КПК України)¹ передбачені дві підстави для передачі кримінально-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> (дата звернення: 13.08.2019).

го провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, що мають важливе значення для правозастосування. Ці підстави сформульовані за допомогою оцінних понять – “відступ від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах” та “виключна правова проблема”, вирішення якої необхідне для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики.

Доктринальному тлумаченню змісту цих понять у кримінальному праві й процесі присвятили свої праці такі вітчизняні науковці та практики, як Н. Бобечко, М. Кельман, В. Князев, О. Марін, Н. Слотвінська, Т. Шевченко та ін. Утім, на момент підготовки цих публікацій Верховний Суд ще не виробив усталеної судової практики передачі та прийняття кримінального провадження до розгляду своїми палатами. Проте ситуація змінюється і у сфері кримінального судочинства колегіями суддів судових палат Касаційного кримінального суду, його об’єднаною палатою, а також Великою Палатою Верховного Суду сумарно ухвалено вже понад два десятки рішень з означеної проблематики.

Неабиякий інтерес викликає мотивація передачі та розгляду кримінального провадження об’єднаних та Великої палатам Верховного Суду, беручи до уваги той факт, що нормативний зміст категорій “подібні правовідносини” та “виключна правова проблема” не визначений.

Метою дослідження є вивчення мотивованості ухвал колегій судових палат Касаційного кримінального суду з питань передачі кримінального провадження на розгляд об’єднаної палати Касаційного кримінального суду та Великої Палати Верховного Суду, а також судових рішень об’єднаної та Великої палат Верховного Суду за наслідками касаційного розгляду.

Станом на 1 червня 2019 р. у сфері кримінально-процесуального права з початку діяльності Верховного Суду прийнято 12 рішень з питань передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду та за наслідками такого розгляду. Серед них – 6 ухвал колегій суддів відповідних судових палат Касаційного кримінального суду Верховного Суду про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, 1 ухвала Великої Палати Верховного Суду про повернення кримінального провадження для подальшого касаційного розгляду та 5 постанов Великої Палати Верховного Суду за наслідками касаційного розгляду.

При цьому з підстави відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України (далі – ВСУ), винесено 3 ухвали про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Вер-

ховного Суду, 2 постанови Великої Палати Верховного Суду за наслідками касаційного розгляду та 1 ухвалу про повернення кримінального провадження для подальшого касаційного розгляду.

Натомість із підстави наявності виключної правової проблеми прийнято 2 ухвали про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду та 2 постанови Великої Палати Верховного Суду за наслідками касаційного розгляду.

У контексті проведеного дослідження виявлено судові рішення Верховного Суду (як колегій судових палат Касаційного кримінального суду, так і Великої Палати) комплексного характеру, в яких одночасно обґрунтовано наявність обох підстав для передачі та розгляду кримінального провадження Великою Палатою Верховного Суду. Йдеться про 1 ухвалу щодо передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду та 1 постанову Великої Палати Верховного Суду за наслідками касаційного розгляду.

Стосовно ж передачі кримінального провадження на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду та її рішень, то станом на 1 червня 2019 р. прийнято 7 ухвал колегій суддів судових палат Касаційного кримінального суду про передачу кримінального провадження, а також 5 постанов та 2 ухвали об'єднаної палати Касаційного кримінального суду за результатами розгляду.

Окреслені вище судові рішення досліджені під кутом такої вимоги, як мотивованість. Зосібна, мотивованість відібраних судових рішень Верховного Суду оцінювалася за тривірневою шкалою – повна, часткова та недостатня. Особлива увага зверталася на використані аргументи необхідності передачі кримінального провадження на розгляд об'єднаної та Великої палатам Верховного Суду та на їх релевантність (доречність). Релевантність аргументів оцінювалася за трьома показниками – повністю релевантне, частково релевантне, а також нерелевантне.

Розпочнемо з розгляду мотивованості рішень об'єднаної та Великої палат Верховного Суду з підстави *відступу від раніше сформульованого правового висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах*.

Насамперед варто зазначити, що у палатах Верховного Суду відсутня єдність щодо розуміння змісту поняття “подібні правовідносини”, що, без сумніву, значно ускладнює виконання ним завдання щодо забезпечення сталості та єдності судової практики.

Висловимо власне бачення цієї проблематики.

На нашу думку, подібними є правовідносини, що мають хоча б одну спільну рису (для прикладу, галузеву приналежність, характер чи функ-

цію у правовому регулюванні, юридичний факт, закладений в основу їхнього розвитку, права та обов'язки їх суб'єктів).

Водночас варто звернути увагу на те, що у контексті частин 1–4 ст. 434¹ КПК України для передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду та Великої Палати Верховного Суду та розгляду ними цієї справи недостатньо лише встановити подібність правовідносин, необхідно також: а) з'ясувати належність уже сформульованого правового висновку до правових відносин, що є предметом касаційного розгляду; б) констатувати формулювання цього висновку, відповідно, об'єднаною або Великою палатами Верховного Суду або ВСУ; в) обґрунтувати потребу зміни правового висновку з огляду на втрату чинності або зміну правової норми, яка була застосована при формулюванні такого висновку, неузгодженість із розвитком суспільних відносин, невідповідність суспільним вимогам.

Сформулювавши розуміння подібних правовідносин, визначивши умови передачі та прийняття кримінального провадження, перейдемо до оцінки мотивованості рішень об'єднаної та Великої палат Верховного Суду з підстави необхідності відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВСУ, за визначеною вище методологією.

Часткова мотивованість ухвал колегій судів судових палат Касаційного кримінального суду про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, на нашу думку, проявилася у тому, що у них не завжди наведено достатньо переконливих аргументів для обґрунтування наявності підстави для прийняття цього рішення.

Приміром, ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 2 квітня 2018 р. (провадження № 51-3680ск18) містить внутрішні суперечності, оскільки колегія суддів, відмовивши у відкритті касаційного провадження, одночасно прийняла рішення про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду².

Крім того, часткова мотивованість ухвал колегій судових палат Касаційного кримінального суду про передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду, на наше переконання, проявилася й у тому, що у цих судових рішеннях не всякчас беруться до уваги особливості обставин кримінального провадження, які впливають на наведення мотивів, що пояснюють необхідність розгляду кримінального провадження Великою Палатою Верховного Суду.

² Ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 2 квітня 2018 р., провадження № 51-3680ск18 <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73189767>> (дата звернення: 05.08.2019).

Приміром, колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду в ухвалі від 5 червня 2018 р. (справа № 523/6472/14-к, провадження № 51-1103км18) констатувала необхідність передачі кримінального провадження з обох підстав. Стосовно однієї з них в ухвалі визначено, що відсутність роз'яснення судом обвинуваченому на підготовчому засіданні права на суд присяжних не може бути безумовною підставою для скасування судових рішень. Натомість у пп. "е" п. 6 постанови ВСУ від 25 червня 2015 р. № 5-111ксл5³ зазначено, що невиконання судом під час підготовчого судового засідання вимог ст. 384 КПК України є безумовною підставою для скасування судових рішень вищими судами. Варто звернути увагу на відмінність правової ситуації, розглянутої ВСУ, та тієї, що надійшла на розгляд колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду. У першій справі прокурор не роз'яснив обвинуваченому можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних та не долучив відповідне письмове роз'яснення до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування. Суд першої інстанції під час провадження не тільки не виправив ці недоліки, а й сам припустився порушення вимог частини 1 та 2 ст. 384 КПК України, оскільки не роз'яснив обвинуваченому його право на розгляд справи судом присяжних та особливості такого провадження. Тобто право на розгляд кримінальної справи судом присяжних взагалі не було роз'яснено обвинуваченому. Натомість у кримінальному провадженні, що було предметом розгляду колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду, під час підготовчого засідання суд першої інстанції не роз'яснив обвинуваченому це право та не з'ясував його думку з цього приводу. Однак згодом, коли під час судового розгляду обвинувачення було змінено, і обвинуваченим інкримінувався злочин, передбачений ч. 2 ст. 115 КК України, суд першої інстанції роз'яснив їм обом право на розгляд їхньої справи судом присяжних. Тож у такий спосіб раніше допущене істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону було виправлене. А за такої ситуації не роз'яснення обвинуваченим у стадії підготовчого провадження права на розгляд справи судом присяжних є умовною підставою для скасування вироку⁴.

Прикладів недостатньої мотивованості ухвал колегій судових палат Касаційного кримінального суду про передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду з аналізованої підстави не виявлено.

³ Постанова Верховного Суду України від 25 червня 2015 р. у справі № 5-111ксл5 <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46449623>> (дата звернення: 05.08.2019).

⁴ Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 5 червня 2018 р., справа № 523/6472/14-к <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74838889>> (дата звернення: 05.08.2019).

Часткова релевантність аргументів в ухвалах колегій судових палат Касаційного кримінального суду про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, як на нас, виявилася у тому, що у мотивувальній частині деяких із цих судових рішень поряд із належними засобами аргументації використовуються тези, що не стосуються правової ситуації, яка розглядається судом касаційної інстанції.

Так, в ухвалі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 5 липня 2018 р. (справа № 751/7557/15-к, провадження № 51-3758км18) використані такі засоби аргументації: 1) норми КПК України; 2) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)⁵; 3) положення Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції від 16 листопада 2012 р. (далі – Інструкція)⁶; 4) постанова ВСУ від 16 березня 2017 р. у справі № 671/463/15-к, у якій зазначено, що невідкриття матеріалів сторонами в порядку цієї статті є окремою підставою для визнання таких матеріалів недопустимими доказами⁷; 5) рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 20 жовтня 2011 р. № 12рп/2011, у якому вказано, що визнаватися допустимими і використовуватись як докази в кримінальній справі можуть тільки фактичні дані, одержані відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства⁸; 6) рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 24 листопада 2000 р. у справі “Дактарас проти Литви”, в якому стверджується, що допустимість доказів є справою національних судів⁹, а також рішення ЄСПЛ від 26 березня 1996 р. у справі “Доорсон проти Нідерландів”, в якому йдеться про те, що право на відкриття відповідних доказів не є абсолютним пра-

⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004> (дата звернення: 15.08.2019).

⁶ Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12?>> (дата звернення: 15.08.2019).

⁷ Постанова Верховного Суду України від 16 березня 2017 р. у справі № 671/463/15-к <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66203468>> (дата звернення: 15.08.2019).

⁸ Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20 жовтня 2011 р. № 12рп/2011 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>> (дата звернення: 05.08.2019).

⁹ Дактарас проти Литви: рішення Європейського суду з прав людини від 24 листопада 2000 р. у справі <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_005> (дата звернення: 05.08.2019).

Василь Нор, Назар Бобечко

вом¹⁰. Із наведених засобів повністю релевантними правовій ситуації, що була предметом касаційного розгляду, є норми КПК України та положення Інструкції. Натомість частково релевантними є рішення ВСУ, КСУ та ЄСПЛ, оскільки у них сформульовані правові позиції з приводу питань, які лише опосередковано пов'язані зі справою, що розглядається. Зі свого боку нерелевантним засобом мотивації належить визнати посилення на ст. 6 Конвенції, адже у ній відсутні норми, що мають хоча б якийсь зв'язок з аналізованою правовою ситуацією¹¹.

Часткова мотивованість постанов Великої Палати Верховного Суду, на наше переконання, полягає у тому, що визнаючи сам факт існування складних теоретико-прикладних питань, що потребують вирішення на рівні Великої Палати Верховного Суду, у судовому рішенні за наслідками касаційного розгляду формулюється правова позиція щодо розв'язання лише одного з них. Натомість інше питання не вирішується.

Для прикладу, у постанові від 12 вересня 2018 р. (справа № 523/6472/14-к, провадження № 13-32кс18) Велика Палата Верховного Суду поряд із необхідністю часткового відступу від висновку ВСУ, визнала наявність виключної правової проблеми щодо застосування запобіжного заходу у стадії касаційного провадження, але не взагалі, а в розрізі конкретної справи, переданої на її розгляд. Водночас, у чому суть такої проблеми та які причини її появи у постанові не зазначено. Понад те, Велика Палата Верховного Суду не досліджувала способів вирішення виключної правової проблеми, оскільки за наслідками касаційного розгляду вирок суду не скасувала і кримінальне провадження не призначила до нового розгляду в суді нижчої інстанції. Крім того, стосовно питання наявності у касаційного суду процесуальних повноважень перевіряти доводи, які не заявлялися сторонами у судах нижчих інстанцій, Велика Палата Верховного Суду взагалі не визнала його виключною правовою проблемою. Однак це не завадило їй сформулювати висновки щодо застосування норм права у цій ситуації¹².

За наслідками проведеного дослідження, випадків часткової або недостатньої мотивованості постанов Великої Палати Верховного Суду з підстави необхідності відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому судовому рішенні ВСУ або Верховного Суду, часткової релевантності або нерелевантності використаних у постановах аргументів не встановле-

www.pravoua.com.ua

¹⁰ Case of Van Mechelen and others v. the Netherlands (Applications nos. 21363/93, 21364/93, 21427/93 and 22056/93) <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58030%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58030%22]})> (accessed: 15.08.2019).

¹¹ Ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 5 липня 2018 р., справа № 751/7557/15-к <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75215646>> (дата звернення: 05.08.2019).

¹² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 вересня 2018 р., справа № 523/6472/14-к <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76947335>> (дата звернення: 05.08.2019).

но. Так само не виявлено і прикладів часткової або недостатньої аргументованості ухвали Великої Палати Верховного Суду про повернення кримінального провадження для розгляду, як і часткової релевантності та нерелевантності використаних у ній аргументів.

Перейдемо до розвідки мотивованості рішень об'єднаної та Великої палат Верховного Суду з підстави наявності *виключної правової проблеми*.

Більшість ухвал про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду та постанов Великої Палати Верховного Суду за наслідками касаційного розгляду містять часткову мотивацію наявності виключної правової проблеми.

Таке твердження зумовлено тим, що у рішеннях Верховного Суду не сформульовані ознаки та суть виключної правової проблеми, не проаналізовані причини її виникнення. Крім того, у вивчених судових рішеннях не надано тлумачення поняття “виключна правова проблема”, а також суміжних із ним категорій – “розвиток права” та “формування єдиної правозастосовної практики”, що ускладнює розуміння і застосування відповідних норм кримінально-процесуального закону (статті 434¹, 434² КПК України).

Заради справедливості зазначимо, що у п. 23 ухвали Великої Палати Верховного Суду від 12 квітня 2018 р. (справа № 243/6674/17-к, провадження № 13-16сво18) про прийняття касаційного провадження до розгляду розкрито семантичне значення терміна “проблема” та окреслено підхід до формулювання визначення “правової проблеми”:

<...> суперечливі ситуації, що характеризуються протилежними підходами до розуміння тих чи інших подій, станів, процесів, явищ чи об'єктів і, які вимагають формування рекомендації чи пропозиції, застосування якої дозволить досягнути вирішення відповідної проблеми¹³.

Наведемо свою позицію з цього питання.

Наявність виключної правової проблеми зумовлена недоліками законодавства (прогалинами, колізіями, неузгодженостями у правовому регулюванні, помилковим використанням бланкетних і відсильних норм, вадами понятійно-категоріального апарату, неясністю мовних конструкцій тощо), надмірним вживанням у нормативно-правових актах оцінних понять. Окреслені та інші дефекти спричиняють правову невизначеність. Задля її подолання суди змушені вдаватися до дискреції у правозастосуванні. Зі свого боку такий судовий огляд призводить або може призвести до різних підходів у розумінні змісту та застосуванні правових норм.

¹³ Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 12 квітня 2018 р., справа № 243/6674/17-к <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73369169>> (дата звернення: 05.08.2019).

За таких обставин забезпечити єдність, а згодом і сталість судової практики щодо типових правових ситуацій можливо лише на рівні найвищого органу у системі судоустрою України – Верховного Суду.

Тож, як на нас, виключна правова проблема – це складне теоретико-прикладне питання, зумовлене недоліками законодавства, що породжують правову невизначеність, та з огляду на забезпечення однакових підходів до розуміння та правильного застосування норм права у типових правових ситуаціях потребує вирішення на рівні Верховного Суду.

При цьому відповідно до ч. 5 ст. 434¹ КПК України повноваженням щодо розв'язку виключної правової проблеми наділена тільки Велика Палата Верховного Суду. Однак, на нашу думку, необхідність залучення Великої Палати Верховного Суду до вирішення виключної правової проблеми має пов'язуватися винятково з правовими ситуаціями, що є спільними для різних видів юрисдикцій – адміністративної, господарської, кримінальної та цивільної. Для прикладу, проблематика реалізації засад у відповідних галузях права, загальних положень судового розгляду, фіксування судового процесу, оскарження й перевірки судових рішень в апеляційному та касаційному порядках. Тоді ж, коли виключна правова проблема обмежується лише одним видом юрисдикції, її розв'язання належить покласти на об'єднану палату відповідного касаційного суду у складі Верховного Суду. Відповідні зміни доцільно внести у законодавство України.

Виявляючи та долаючи недоліки правового регулювання, забезпечуючи єдність судової практики, Верховний Суд здійснює вплив на розвиток права шляхом втілення у правозастосуванні уніфікованих правил. Звідси випливає, що з поняттям “виключна правова проблема” тісно пов'язані й суміжні категорії, про які йдеться у ч. 5 ст. 434¹ КПК України, – “розвиток права” та “формування єдиної правозастосовної практики”.

На нашу думку, розвиток права є процесом якісних і кількісних змін у правовій системі, спрямований на її удосконалення. Натомість під формуванням єдиної правозастосовної практики, як на нас, варто розуміти діяльність щодо створення передбачуваності, послідовності у порядку розгляду однорідних категорій судових справ та його результатах, що полягає у схожості (подібності) тлумачення, конкретизації правових норм, подолання прогалин у правовому регулюванні шляхом застосування аналогії, та ґрунтується на засадах матеріального і процесуального права.

Після доктринального обґрунтування ознак та формулювання визначення виключної правової проблеми, а також суміжних понять, перейдемо до оцінки мотивованості рішень об'єднаної та Великої палат Вер-

ховного Суду з підстави наявності виключної правової проблеми у сфері кримінально-процесуального права за визначеною вище методологією.

Часткова мотивованість ухвал колегій суддів судових палат Касаційного кримінального суду про передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду, на наше переконання, проявилася у тому, що у деяких із них украй мало чітких, ясних і переконливих доводів у необхідності прийняття цього рішення.

Скажімо, в ухвалі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 6 березня 2018 р. (справа № 243/6674/17-к, провадження № 51-499км17) не сформульовано суті виключної правової проблеми. Не зрозуміло, чи слід вважати нею недотримання слідчими судьями вимог кримінально-процесуального закону шляхом виходу за межі своєї компетенції, чи така проблема полягає у суперечливості апеляційної та касаційної практики, чи в обох причинах загалом. Понад те, колегія суддів чітко не висловилася з приводу підтримки чи не підтримки правової позиції ВСУ, викладеної у постанові від 12 жовтня 2017 р.¹⁴.

Недостатня аргументованість ухвал колегій суддів судових палат Касаційного кримінального суду про передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду, на нашу думку, виразилася у реферативному викладі правової ситуації, що є предметом касаційного розгляду, без формулювання власної правової позиції, а отже, доводів щодо розгляду кримінального провадження Великою Палатою Верховного Суду.

Для прикладу, колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду в ухвалі від 6 березня 2018 р. (справа № 237/1459/17, провадження № 51-959км18) нагадала, що ВСУ у постанові від 12 жовтня 2017 р. №5-142кс(15)17 зазначив, що у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінально-процесуальними нормами, до яких відсилають положення ч. 3 ст. 309 КПК України, суд апеляційної інстанції не має права відмовити у перевірці її законності, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 КПК України. Право на апеляційне оскарження такого судового рішення підлягає забезпеченню на підставі п. 17 ч. 1 ст. 7 та ч. 1 ст. 24 КПК України, які його гарантують. Натомість у постанові колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 лютого 2018 р. № 51-448км17 викладено інший висновок про те, що ухвала слідчого судді про призначення позапланової документальної перевірки з питань дотримання вимог податкового, валютного та іншого законодавства не підлягає апеляційному

¹⁴ Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 6 березня 2018 р., справа № 243/6674/17-к <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72670536>> (дата звернення: 05.08.2019).

оскарженню, оскільки цей вид ухвал не входить до переліку, передбаченого ч. 1 ст. 309 КПК України. З наведених правових позицій вбачається, що колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду фактично відступила від раніше сформульованого висновку ВСУ. Однак колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду зайняла нейтральну позицію – ні підтримавши, ні критично оцінивши наведені вище висновки. Понад те, з ухвали не зрозуміло, у чому саме полягає виключна правова проблема, про наявність якої стверджує колегія суддів, які її причини, чому відсутня єдність касаційної практики¹⁵.

Часткова релевантність різних видів аргументів в ухвалях колегій суддів судових палат Касаційного кримінального суду про передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду проявилася у використанні як доводів, що стосуються, так і доводів, які не стосуються складного теоретико-прикладного питання, що є предметом касаційного розгляду.

Так, в ухвалі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 6 березня 2018 р. (справа № 243/6674/17-к, провадження № 51-499км17) як засоби мотивації використані: 1) норми кримінально-процесуального права України, які не передбачають винесення слідчим суддею ухвали про дозвіл на проведення позапланових перевірок; 2) аналіз судової статистики, що дало змогу стверджувати про поширеність випадків ухвалення слідчими суддями рішень про дозвіл на проведення позапланових перевірок; 3) вивчення практики судів апеляційної інстанції, коли одні судді-доповідачі відкривають апеляційне провадження за скаргою, а інші – відмовляють у цьому, на підставі чого констатовано її суперечливість; 4) дослідження практики касаційного суду, з якого випливає, що касаційна інстанція як залишає ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження без змін, так і скасовує її з поверненням у попередню стадію кримінального провадження, що не сприяє єдності судової практики; 5) положення ст. 8 Конвенції, з якої випливає, що позапланові перевірки можуть потенційно призвести до її порушення; 6) правові позиції ЄСПЛ, з яких випливає, що, надаючи дозвіл на проведення позапланової перевірки, слідчий суддя діє не як судовий орган, що запобігає можливим порушенням з боку органів розслідування, а як орган розслідування, оскільки фактично ініціює цю перевірку, надаючи слідчому або прокурору повноваження, якими вони за законом не наділені; 7) положення Конституції України, що окреслюють межі втручання держави у права і свободи особи; 8) ст. 36 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, що визначає

¹⁵ Ухвала колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 6 березня 2018 р., справа № 237/1459/17 <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72700916>> (дата звернення: 05.08.2019).

повноваження Верховного Суду у системі судоустрою України; 9) рішення ЄСПЛ, у яких висловлені правові позиції з приводу повноважень вищого судового органу тлумачити правові норми, приймати рішення, які прямо не передбачені законом. Останні три засоби не є релевантними, адже не стосуються правової ситуації, що була предметом касаційного розгляду¹⁶.

Нерелевантність різних видів аргументів в ухвалях колегій суддів судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду про передачу справи на розгляд Великої Палати з означеної вище підстави встановлена не була.

Часткова мотивованість постанов Великої Палати Верховного Суду, на нашу думку, виразилася у тому, що у них не завжди формулюється самостійна правова позиція, використовуються власні доводи на її підтвердження.

Так, у постанові від 23 травня 2018 р. (справа № 237/1459/17, провадження № 13-19кс18) Велика Палата Верховного Суду зазначила, що у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилає положення ч. 3 ст. 309 КПК України, суд апеляційної інстанції не має права відмовити у перевірці її законності, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 КПК України. Право на апеляційне оскарження такого судового рішення підлягає забезпеченню на підставі п. 17 ч. 1 ст. 7 та ч. 1 ст. 24 КПК України, які його гарантують. Однак у ній додатково не піддано тлумаченню редакцію п. 8 ст. 129 Конституції України, яким забезпечено право на апеляційний перегляд справи, а також не витлумачено положення ст. 24 КПК України, якими, зокрема, гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді. По суті, у постанові Великої Палати Верховного Суду відтворені аргументи, наведені у постанові ВСУ від 12 жовтня 2017 р. № 5-142кс(15)1717.

Часткова релевантність різних видів аргументів у постановах Великої Палати Верховного Суду, як на нас, проявилася у тому, що подекуди має місце недоречне посилання на положення Конвенції.

Зокрема, з наведених у постанові Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р. (справа № 243/6674/17-к, провадження № 13-16сво18) засобів не видається релевантним посилання на положення ст. 8 Конвенції, адже у ній гарантується право на повагу до приватного і сімейного жит-

¹⁶ Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 6 березня 2018 р., справа № 243/6674/17-к (н 14).

¹⁷ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р., справа № 237/1459/17 <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74475877>> (дата звернення: 05.08.2019).

тя, натомість у цьому кримінальному провадженні йдеться про публічну діяльність товариства з обмеженою відповідальністю. Правові позиції КСУ, ЄСПЛ та ВСУ у відповідних справах, які використано у постанові Великої Палати, є частково релевантними, оскільки безпосередньо не стосуються правової ситуації, яка стала предметом касаційного розгляду, а окреслюють загальний підхід щодо обмеження права на апеляційне оскарження¹⁸.

У результаті аналізу ухвал про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду та постанов Великої Палати Верховного Суду за наслідками касаційного розгляду виявлено випадок, за якого у двох кримінальних провадженнях (справа № 243/6674/17-к, провадження № 51-499км17 та справа № 237/1459/17, провадження № 51-959км18, ухвали колегій суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 6 березня 2018 р., постанови Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р.) з однаковою проблематикою – правомірність винесення слідчими суддями ухвал про проведення позапланових перевірок і можливість оскарження цих ухвал в апеляційному порядку – мотивування наявності виключної правової проблеми, необхідності її вирішення на рівні Великої палати Верховного Суду, а також аргументація висновку самою Великою Палатою істотно відрізняються за повнотою¹⁹.

На завершення зупинимося на аналізі мотивованості ухвал колегій суддів судових палат Касаційного кримінального суду про передачу кримінального провадження на розгляд об'єднаної палати, а також рішень об'єднаної палати за наслідками розгляду.

Часткова мотивованість ухвали колегії суддів судової палати Касаційного кримінального суду про передачу справи на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду виразилася у неврахуванні колегією суддів уже сформульованої правової позиції Великої Палати Верховного Суду з подібної правової ситуації.

Приміром, в ухвалі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 14 лютого 2019 р. (справа № 756/9514/15-к, провадження № 51-115км17²⁰) про передачу справи на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду не взято до уваги висновки, на-

¹⁸ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р., справа № 243/6674/17-к <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74475959>> (дата звернення: 05.08.2019).

¹⁹ Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 6 березня 2018 р., справа № 243/6674/17-к (н 7); Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р., справа № 243/6674/17-к (н 14); Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 6 березня 2018 р., справа № 237/1459/17 (н 15); Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р., справа № 237/1459/17 (н 17).

²⁰ Ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 14 лютого 2019 р., справа № 756/9514/15-к <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79957317>> (дата звернення: 05.08.2019).

ведені у постанові Великої Палати Верховного Суду від 23 січня 2019 р. (справа № 738/1482/16-к, провадження №13-38кс18). Хоча це судові рішення стосуються можливості касаційного оскарження судових рішень щодо застосування амністії, однак у ньому викладені висновки щодо оскарження у касаційному порядку рішень судів у стадії виконання судових рішень загалом. Зокрема, у п. 43 цієї постанови зазначено:

<...> виходячи з положень п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України в редакції Закону № 1401-VIII, право особи на касаційне оскарження судового рішення в кримінальному провадженні має обмежений характер та реалізується виключно у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України²¹.

У пункті 40 цього ж рішення наголошено на тому, що ‘ст. 539 КПК України не передбачено касаційного перегляду судових рішень, постановлених на стадії виконання вироку суду’. Взявши до уваги ці правовоположення, колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду цілком могла самостійно, без передання кримінального провадження на розгляд об’єднаної палати Касаційного кримінального суду прийняти рішення щодо можливості касаційного оскарження ухвали про скасування звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням²².

Висновки. Загалом рівень мотивованості рішень Верховного Суду з підстав передачі кримінального провадження на розгляд об’єднаних та Великої палатам є достатньо високим, однак в окремих аспектах його доцільно удосконалити.

По-перше, Великій Палаті Верховного Суду належить роз’яснити суть категорій “подібні правовідносини” та “виключна правова проблема”.

По-друге, в ухвалях колегій суддів судових палат Касаційного кримінального суду про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду доцільно наводити переконливіші аргументи для обґрунтування наявності підстави для прийняття цього рішення, а у їх мотивувальній частині використовувати тільки релевантні засоби аргументації.

По-третє, колегіям суддів судових палат Касаційного кримінального суду перед прийняттям рішення про передачу кримінального провадження на розгляд об’єднаної палати цього суду слід перевіряти на-

²¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 січня 2019 р., справа № 738/1482/16-к <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79445662>> (дата звернення: 05.08.2019).

²² Там само.

Василь Нор, Назар Бобечко

явність уже сформульованого висновку Великої Палати Верховного Суду з подібної правової ситуації.

По-четверте, Великій Палаті Верховного Суду у постановках за наслідками касаційного розгляду варто наводити правову позицію з усіх складних теоретико-прикладних питань, що потребують вирішення на рівні Великої Палати Верховного Суду, використовуючи власні доводи на її підтвердження.

Vasyl Nor
Nazar Bobechko

THE REASONING OF COURT DECISIONS REFERRING A CRIMINAL
CASE TO THE JOINT AND THE GRAND CHAMBERS
OF THE SUPREME COURT AND OF THOSE FOLLOWING
THE RESULTS OF CASSATION PROCEEDINGS

ABSTRACT. One of the ways to ensure the unity and stability of court practice in criminal proceedings is to refer a case to the joint and Grand Chambers of the Supreme Court. In this context, a need arises for an in-depth scientific research into and reflection on the Supreme Court's practice since the last novelization of Chapter 34 of the Criminal Procedural Code of Ukraine (CPC of Ukraine).

The purpose of this article is to study the reasoning of the rulings passed by the panels of the court chambers of the Criminal Court of Cassation by which a criminal case is referred for consideration to the joint chamber of the Criminal Court of Cassation and the Grand Chamber of the Supreme Court, and also that of the judgments of the joint and the Grand Chambers of the Supreme Court following results of cassation proceedings.

The Supreme Court did not clarify the essence of the categories "such legal relations" and "exclusive legal problem", thus significantly complicating its task of ensuring the unity and stability of court practice. Most of the rulings by which a criminal case is referred for consideration to the Grand Chamber of the Supreme Court and the decisions of the Grand Chamber of the Supreme Court following results of cassation proceedings contain partial reasoning. This partial nature of the reasoning of the rulings passed by the judicial panels of the court chambers of the Criminal Court of Cassation by which a criminal case is referred to the Grand Chamber of the Supreme Court manifests itself in the fact that they do not always offer a sufficient set of convincing arguments to justify that a basis for such a decision exists. Partial relevance of the arguments in the rulings passed by the panels of the court chambers of the Criminal Court of Cassation referring a criminal case to the Grand Chamber of the Supreme Court means that the reasoning of some of these decisions, along with appropriate means of argumentation, uses the theses which have no concern with the legal situation considered by the court of cassation. Partial reasoning of the rulings passed by the Grand Chamber of the Supreme Court manifests itself by creating the situation where, while recognizing the very fact of existing problematic theoretical and application issues which need to be resolved at the level of the joint and the Grand Chambers of the

www.pravolia.com.ua

Supreme Court, the judgment following the results of cassation proceedings formulates a legal position in respect of resolving only one of them. And other issues remain unresolved.

In general, judgments by the Supreme Court on criminal case referral to the joint and the Grand Chambers have a rather high degree of reasoning, but it would be advisable to improve some aspects thereof. The Grand Chamber of the Supreme Court should explain the essence of the categories “such legal relations” and “exceptional legal problem”. Rulings passed by judicial panels of the court chambers of the Criminal Court of Cassation on criminal case referral to the Grand Chamber of the Supreme Court should give more convincing arguments to justify that there exists the ground for such a decision, and should use only relevant argumentation means in their rationale part. Before making a decision on referring a criminal case to the joint chamber of this court, the panels of judges of the court chambers of the Criminal Court of Cassation should check whether the Grand Chamber of the Supreme Court has already formulated an opinion regarding such a legal situation. In its decisions following cassation proceedings, it would be reasonable for the Grand Chamber of the Supreme Court to formulate a legal position on all problematic theoretical and application issues which need to be resolved at the level of the joint and the Grand Chambers of the Supreme Court, using its own arguments in support thereof.

KEYWORDS: criminal case referral; such legal relations; exclusive legal problem; the Grand Chamber of the Supreme Court; the joint chamber of the Criminal Court of Cassation as a part of the Supreme Court.